զՍուրբն ի Հայրապետութիւն Հայոց, անմիջապէս հրաժեշտ առաւ, բայց ա-մենեցուն թախանձ և խնդիր՝ միանգամայն Եկեղեցւոյ և Աղգի սէր և եռանդ յաղթեց Սրբոյն, որ և յանձն առնլով Հայրապետական գերագոյն և սրբազան պաշտօնը՝ Ըստուածաշնորհ կարողութեամբ յաջողեալ բազմարդիւն վաստակոց ի փոխարէն՝ իրաւամբ՝ ՄԵԾՆ ՆԵՐՍԷՍ կոչուեցաւ՝ ինչպէս պիտի տեսնուի ի յետագայս։

(Շարունակելի)

ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՄԱՆԿՈՒՆԻ.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԹՈՂՈՎՈՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԵՐՁ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ.

(Շարունակութիւն)։

ԳԼ. ԺԷ.

Հինգերորդ Յովսէ ի Դուին վասն քաջերկրպետելոյ Եկեղեցական և աշխարհական։

(Ամք Տեառն 645)։ Յառաջնում նըւագի անդ աւերանաց Դուին քաղաքի ի Հագարացւոց՝ յամի Տեառն 639, յորում էր և Աթոռն Հայրապետական, ժողովով նախարարաց և յորդորմամբ Թէոդորոսի Ռշտունեաց յաջորդեալ ի տեղի Աղբի իԱթուղիկոսութիւն Հայոց՝ Ներսէս Երորդ Եպիսկոպոս Տայոց՝ կոչեցեալ Շինող յաղագս բազմաց հոչակաւոր եկեղեցեացն ի նմանէ կառուցման ի Հայաստան, յաղագս երից գլխաւոր պատճառաց և անկարգութեանց մեղոց Եկեղեցիս Հայոց՝ արար Յողով ի Դուին ի վերոյրդումն ամի Հայրապետութեան իւրոյ, յորդումարեցան եօթնեւտասն Եպիսկոպոսք և բազում վարդապետք և իշխանք ոչ սակաւք։

Երեք այսոքիկ էին ի ժամանակին անկարգութեանց պատճառք լեալ ի Հայաստան և Եկեղեցականս։

Նախ՝ յայնմ ժամանակի յայտնեալ էին մոլորական գրեանք յանուն Յովհաննու Մայրավանեցւոյ, և աշակերտի նորին Սարգսի, որ և թարգմանեալ էր զաղանդաւոր գիրս Յուլիանոսի Աղեկառնացւոյ, զորմէ Յովհաննէս Պատրիարքն Պատմ. ոչ տայ կարծիս հերձուածողութեան վասն այնպիսւոյ իմաստութեան առն, այլ ի թշնամեաց հաւատոյ զայն համբաւ հանեալ զնմանէ. բայց որ ինչ յաղագս աշակերտի նորին՝ ոչ հակառակի այնմ. զի ասէ, "Զնմանէ (զՅովհան-"նէ) ապա համբաւ ամբաստանութեան "պատմի, իբր դառն հերձուածս նմա "մուծանել Եկեղեցի սուրբ. սակայն ես "ոչ կարեմ հաւանութիւն իմոյ կամաց "տալ այնպիսւոյ առնն . . . այլ կար-"ծիս իմն ընդունի սիրտ իմ ի հակառա-"կադիր և ի խորհմաց այլոց կամաց այս "գործ համբաւոյ լեալ։ Բայց եթէ սակս "Սարգսի աշակերտի նորա համբաւէ ոք "զայսպիսի չար հերձուածս ընձիւղել, և "ես ոչ վասն նորա հակառակիմ, զի իմ "իսկ ընթերցեալ է գրիչ վնասու նորա։ "Այլ վասն զի Յովհան ի բաց յիւրմէ հա-"լածեաց զՍարգիսն, սակս այնորիկ ար-"տաքոյ կամաց նորա ասեմ զնորայն հեր-"ձուած ,,։

Երկրորդ, մեհեալ էին թուլութիւնք և անկարգութիւնք ինչ յեկեղեցականս, նաև բռնութիւնք յաշխարհական իշխանս։

Երրորդ, ի յաճախել շարականաց, այլևայլ շարականս երգէին, և զայլոցն արհամարհելով՝ խռովութիւնս յարուցանէին։

Եպա յաղագս այսոցիկ ի սմին Ժողովի նզովին զամենայն հերետիկոսս և զամենայն հերձուածողական դիրս, ընդ որ և զժողովն Քաղկեդոնի համարեալ զայն նպաստ արծարծելոյ հերետիկոսութեան նեստորականաց և խռովութեան ի մէջ ազգաց, ուր և յաղագս ժառանգաւորաց Եկեղեցւոյ և աշխարհականաց՝ սահմանեն զերկոտասան կանոնս, որոց համառօտութիւնն է։

Ա. Եպիսկոպոսն զայլոյ եպիսկոպոսի վիճակ մի՛ յափշտակեսցէ։

Բ. Եպիսկոպոսն մի՛ իշխեսցէ յայլում վիճակի սեղան հաստատել, կամ քահանայ ձեռնադրել։

Գ. Եպիսկոպոսն այցելութիւն արասցէ ի վիճակի իւրում ի վանորայս, ի դպրոցս և ի հիւանդանոցս, և մի՛ իշխեսցէ առնուլ ինչ յումեքէ բռնութեամբ։

Դ. Ժառանգութիւն Եկեղեցւոյ մի՛ վաճառեսցի այլում։

Ե. Քահանայք և պաշտօնեայք եթէ յուլասցին ի պաշտամանց Եկեղեցւոյ, պատժեսցին յԵպիսկոպոսէն։

Զ. Որք թողեալ զդործ քահանայութեան կամ սարկաւագութեան՝ զբաղին յիրս աշխարհի կամ յորսս, զրկեսցին ի հասից Եկեղեցւոյ։

Եւ քանզի ի գերութեան աշխարհին Հայոց՝ որով գերեցան արք և կանայք, բազումք ի մնացելոց անտի՝ առանց ընկալոյ զմահ ամուսնոյ իւրեանց պսակիցն ընդ այլում, վասն այնպիսեաց կարգեցաւ այս կանոն եօթնեբորդ։

Է. Որք առանց սպասելոյ զեօթն ամ յետ գերութեանն լսել զկենդանութիւն ամուսնոյ իւրեանց, ամուսնացան ընդ այլում, անվաւեր լիցի պսակ նոցա։ Իսկ եթէ յետ եօթն ամաց ամուսնացեալ իցին յանգէտս, ի դառնալ ամուսնոյ իւրեանց ի գերութենէ, թողցին զոր առին, և դարձցին առ առաջինն. և ապաշխարեսցին ըստ սահմանելոյ եպիսկոպոսին. սոյնպէս եղիցի և որք ի գերութեան գոլով՝ ամուսնացան։

Ը. Ժառանգաւորք եկեղեցւոյ եթէ առնորդի իցեն, զինչս իւրեանց զանշարժս՝ որք կարգեալ են նոցա յեկեղեցւոյ, մի՛ իշխեսցեն տալ մերձաւորաց իւրեանց. իսկ եթէ կամիցին որդեգրել զոք, յետ մեռանելոյ իւրեանց եթէ քահանայասցի որդեգրեալն, նա վայելեսցէ. ապա թէ չիցէ արժանի քահանայութեան, թողցին եկեղեցւոյ, այլ՝ շարժական ինչք նոցին տացեն մերձաւորաց։

Ը. Եկեղեցականք աղաւ լիցին ի հարկաց. և եթէ իշխան ոք առցէ ի նոցանէ զհասս, կամ ծառայեցուսցէ զնոսա, զբրկեսցի յօրհնութենէ Եկեղեցւոյ, և մի՛ ոք ի քահանայից մատուսցէ պատարագ վասն նորա, մինչև ապաշխարեսցէ։

Ժ. Աշխարհական իշխանք մի՛ իշխեսցեն կարգել վանահայր կամ ընկենուլ ըստ կամաց իւրեանց, և մի՛ բնակեսցին ընտանեօք ի վանս։

ԺԱ. Իշխանք մի՛ առցեն հարկս ի տակաւոր՝ որ ի հիւանդանոցս։

ԺԲ. Իշխանք և հեծեալք ի հասանել ի դիւղ՝ մի ագահիցեն ի վանս ուտել և ըմպել։

Ապա յաւարաման Ժողովոյն Հայրապետն Ներսէս յանձն արար Բարսեղ Վարդապետի առաջնորդին Դպրավանից ի Շիրակ, զորոշումն առնել շարականաց ընտրելով զպիտանին յանպիտանեաց։ Եւ զորս ընտրեաց սա ի շարականացն՝ կոչեցաւ Ն՛ոնընտիր. զի և ինքն յայն ա-նուն մականուամբ Ն՛ոն կոչէր։

Բայց ի յաջորդ ամի կայսրն Կոստան-դին եկեալ ի Դվին և անդ յեկեղեցւոջ Կաթուղիկոսարանին հրամայէ Հոռոմ քահանային պատարագ մատուցանել, ուր կայսրն և Կաթուղիկոսն քարոզելով ըղ-ժողովն Քաղկեդոնի, կամայ ակամայ ընդունի զայն և որք ընդ իւր եպիսկոպոսք, որպէս զրէ Սեբէոս։

ԳԼ. ԺԸ.

Վ՚էջերորդ Ժողովն ի Դուին վասն հանելոյ զժողովն Քաղկեդոնի։

(Ամք Տեառն 648)։ Վերակացուք զօ-բացն Յունաց թողեալք ի կայսերէ ի դառնալ նորա ի Կոստանդնուպօլիս՝ ի վերայ աշխարհին Հայոց, յաղագս ինչ ինչ անկարգութեանց իւրեանց և բըռ-նաբարութեանց ի վերայ ժողովրդեան և եկեղեցականաց Հայոց ըստ հրապուրա-նաց ոմանց քահանայից և աշխարհակա-նաց թուլամտութեան անձանց ընդունողաց զժողովն Քաղկեդոնի՝ ի նեղել զՀայս, որովք լինէին առիթք դայթագղութեան և խռովութեան բազմաց ի ժողովուրդս՝ յոլով կշտամբանս և նզովս ի Հայոց ըն-կալեալ, որք խորշեալ ևս ինոցունց իբրև ի չարափառաց, բողոքեն նոքա զՀայոց առ կայսր ամբաստանեալ, թէ Հայք ընդ մեզ իբրև ընդ հերետիկոսս վարին և ա-մենայն իրօք խորշին ի մէնջ վասն լինելոյ մեր քաղկեդոնահաւատս. իբր զի որ Հայք յառաջն առ երեսս ընդ Հայրապետին Ներսիսի հաղորդակից կայսերն գտան ի Դուին և հաղորդեցան ևս եպիսկոպոսք ոմանք ընդ Հայրապետին ի խորհուրդ սրբոյ պատարագին ի նշան ընդունելոյ զժողովն Քաղկեդոնի, մատուցեալ ի քա-հանայից Յունաց որ ընդ կայսերն էին ի Դուին, այժմ յետս դարձեալ խորշին ի մէնջ։

Զսմանէ Յովհ. Կաթուղիկոս այսպէս վկայէ. "Ապա հեզաբար դնացեալ (Կոս-տանդեայ կայսեր) ի քաղաքն Դուին, ի-ջևանս ի տան կաթուղիկոսարանին արար-եալ, և անդ ապա հրամայէ Հոռոմ քա-հանայիցն պատարագ ի սուրբ եկեղեցւոջն մատուցանել, և քարոզել ի նմա ժողովն Քաղկեդոնի, և հաղորդեցան օրինացն ի միասին թագաւորն և Հայրապետն մեր Ներսէս, այլև ժողովեալ ևս եպիսկոպո-սունքն։

Եւ այսպէս ապա թէ կամաւ թէ ակա-մայ պատճառք դայթագղութեան բազ-մաց այս լեալ, շարժեցաւ հաւատն որ ընձիւղեալ էր ի սրբոյն Գրիգորէ, և ցայն վայր անշուշտ կացեալ մնացեալ։

Իբրև կայսրն լսէ զայնպիսի ամբաստա-նութիւն վերակացուացն զՀայոց, ոչ ա-նագան զրէ բարկութեամբ հրովարտակ առ Հայրապետն Ներսէս, առ եպիսկո-պոսունս, և առ կիւրապաղատն Սմբատ Վարաղատիրոցեան, և առ զօրավարն Թէ-

ոդորոս Ռշտունի, յաղագս սիրոյ և խաղաղութեանք գնալոյ ընդ Հոռոմս և ոչ խոտելոյ զընկալեալ ժողովն Քաղկեդոնի, ըստ որոյ և պահանջէ յամենեցուն նոցա զգիր հաստատութեան։

Եւ այս հրովարտակ կայսերն ժողով արարեալ ի Դուին Եպիսկոպոսաց և իշխանաց յամի Տեառն 648, հրամանաւ Կաթուղիկոսին և Սմբատայ Կիւրապաղատի և Թէոդորոսի Ռշտունւոյ, մերժեն զժողովն Քաղկեդոնի առաջի Դաւթի փիլիսոփայի, որ բերեալ էր զհրաման կայսերն, ասելով այսպէս, "Մեք նոր աւանդութիւնս ոչ ընդունիմք, զոր ինչ ընկալեալ եմք վարդապետութիւն հաւատոյ ի Հայրապետէն մերմէ Գրիգորէ և յերից սուրբ ժողովոց, և ի սրբոց Թարգմանչաց մերոց՝ զայն միայն ունիմք հաստատուն, զայլ ինչ ոչ կարեմք յանձն առնուլ"։

Իսկ առ հրովարտակ կայսերն զայսչափ և եթ պատասխանեն գրով ինքեանք ի նեղութեան, որ ամբողջութիւն մտացն է. Մեք աղօթող եմք վասն ձեր և խնդրեմք թոյլ տալ մեզ կալ ի հաւատս մեր, որպէս թոյլ ետուն և թագաւորք Պարսից Կաւատ և Խոսրով։

ԳԼ. ԺԹ.

Առաջին ժողովն է Մանազկերտ հակառակ Քաղկեդոնականաց։

(Ամ Տեառն 651)։ Յովհաննէս վարդապետ ի սահմանաց Մանազկերտոյ, Մանազկերտցի կոչեցեալ, ի Տեղապահութենէ գահակալութեան Ներսիսի երրորդի՝ ըստ կացուցանելոյ զօրավարին Հայոց Թէոդորոսի Ռշտունեաց տեառն, որ արդէն գրգռեալ էր ընդդէմ Հայրապետին ընդ հաղորդութիւն նորին ընդ Յոյնս ի բանս Քաղկեդոնի հաւատոյն և պատճառ լեալ հրաժարելոյ Հայրապետին յաթոռոյ ի Տայս, տեսեալ ըստ գրելոյ Հ. Չամչեանի՝ թէ Հայք ըստ մեծի մասին պահս Քառասնորդաց ըստ օրինակի Յունաց պահէին ի բանագնացելոյ զօրավարին Յունաց, և ոմանք զտօն Ծննդեան առանձին կատարեն, և Քահանայք ոմանք սկսեալ են խմորուն և ջրախառն պատարագել, և զայլս այսպիսի միտեալ ի դաւանութիւն Յունաց, հարաւ ի նախանձ բարկութեան, և հաւանեցուցեալ զեպիսկոպոսս և զվարդապետս Հայոց զենիլ ընդդէմ նոցա և հնարել խափանել զայն ամենայն, գնայ ի Մանազկերտ հանդերձ միաբանելովքն, զի ի Դուին առ լինելոյ բանակին Յունական՝ ոչ իշխեաց առ ահին, և անդ ապա ժողով արարեալ, նզովեաց զժողովն Քաղկեդոնի և զտումարն Լևոնի, ևս և զժողովն Կարնոյ հանդերձ Եզր կաթուղիկոսիւ, որ անդ ուրեմն ընկալեալ էր զՔաղկեդոնական դաւանութիւնն, յառաջ բերեալ փաստս առապացուցականս, իբր Քաղկեդոնականաց բաժանարար ասացեալ զերկու բնութիւն ի Քրիստոս. ընդ դէմ որոյ սահմանեաց ասել մի բնութիւն ի Քրիստոս անշփոթ։

Կարգեցին ի սմին ժողովի գումարեալ եպիսկոպոսք և ղեկին կանոնս ընդ դէմ արարողութեանց և ծիսից Յունաց, զորս արդէն ընկալեալ էին ի Հայոց ոմանց ի Դուին։ . . . .

Այս Յովհաննէս վարդապետ Մանազկերտցի գրէ յաղագս այսր ժողովոյ

զծառ մի յընդունելութիւն Ժողովոյն ի մէջ ազգին. ըստ որոյ և յետ ժամանակի այս Ժողով հռչակեցաւ յանուն Յովհաննու Մանդակունւոյ, որ զյարգ մեծ ի մէջ ազգին ունէր։

ԳԼ. Ի.

Առաջին ժողովն է Պարտաւ, մերձ է Գանձակ Աղուանից, վասն ընտրութեան Կաթողիկոսին Աղուանից և կանոնաց ինչ։

(Ամք Տեառն 709)։ Յաղագս ընդունելոյ կաթուղիկոսին Աղուանից Ներսիսի և զշխոյի նորին զժողովն Քաղկեդոնի՝ Եղիա կաթուղիկոս յԱրծիշոյ յետ բազմադիմի յորդորանաց յետս կալոյ յընդունելութենէ ժողովոյն, տեսեալ զհաստատութիւն նորին, և լուեալ զամբաստանութիւն Աղուանցւոց զկաթուղիկոսէն և զշխոյէն յաղագս սոցին իրաց՝ մատնէ զնոսին կապանօք ի ձեռս ամիրապետին Օմարայ, որոյ ընդ իշխանութեամբ էր ի նմին ժամանակի աշխարհ Հայաստան։ Եւ ինքն Եղիա գնացեալ յԱղուանս աթոռանիստն Պարտաւ, առնէ ժողով եպիսկոպոսաց, որոց հաւանութեամբ ձեռնադրէ նորին ի կաթուղիկոսութիւն զՍիմէոն ոմն փոխանակ Ներսիսի. յորում և Սիմէոն յաղագս բարեկարգութեան աշխարհին Աղուանից սահմանէ զքանի մի կանոնս։

ԳԼ. ԻԱ.

Եօթներորդ ժողովն է Դուին վասն բարեկարգութեան Եկեղեցւոյ։

(Ամք Տեառն 719)։ Ի յաջորդել Յովհաննու Դրդի Իմաստասիրի ի գաւառէն Տաշրաց յաթոռն Հայրապետական յամի 718, վերստին մտեալ էին յազգս Հայոց ինչ ինչ Յունական ծէսք և արարողութիւնք և անկարգութիւնք ի Պօղիկեանց, նախ՝ աղմուկ շփոթից լինէր բազում ուրեք ի կեղծաւորութենէ ամենաչար աղանդաւորացն Պօղիկեանց, որք եկեալ էին ի Հայս յաւուրց Եղիայի։

Երկրորդ՝ յանկարգութենէ ոմանց քահանայից և աշխարհականաց բազում ինչ անպատշաճ գործէին յեկեղեցւոջ և արտաքոյ։

Երրորդ՝ հակառակասէրք ոմանք եկեալք ի մասնէ Յունաց առ Հայաստանեայս, վիճէին ի վերայ ծիսից եկեղեցւոյ, պնդելով՝ թէ խմորուն և ջրախառն պատարագել. և առանց Խաչեցարի զՍուրբ Աստուածն երգել. և զտօն Ծննդեան ի 25 դեկտ. կատարել առանձին. զիւղ երեխայից և հիւանդաց ի կիր առնուլ. յաւուրս քառասնորդաց ի շաբաթու և ի կիւրակէի չուտել զձուկն և զձէթ, (այս կանոն սահմանադրեցաւ յայնժամ ի Մանազկերտ ի Յովհաննէս վարդապետէ Մանազկերտցւոյ. զոր և բազում Հայաստանեայք վարէին անխտիր ընդ դէմ Յունական ծիսից). և այլ բազում բանք։

Յայսպիսի յանկարգութեանս շեղեալք ոմանք՝ սկսան յայլ ինչ խոտորել արտաքոյ կարգի, ոմանց խմորուն և այլոց ջրախառն պատարագել, բազմաց զՍուրբ Աստուածն ի դէմս Երրորդութեան առանց խաչեցարի երգելով և կիսոց յՍրբին սուրբ խաչեցարիւ հանդերձ, շարժեցին զանարատ ծէս Հայաստանեայց սրբոյ եկեղեցւոյ, անարատ ընկալեալ ի սրբոյն Գրի-

գորէ, յորոց առհասարակ ազգն զայթաղ-
զեալ, որ զնախնի սովորութիւն ունէին
առաջնորդ յարարողութիւնս, զուն զոր-
ծէին հալածել զամենեսին զնոսա միտեալս
զկիս Յունական արարողութեանց. և
քանզի մեծ Հայրապետն Յովհաննէս Ի-
մաստասէր ի դառնութեան յայնմիկ ժա-
մանակի փոյթ ունէր ի խաղաղութեան
զազգն պահել և հօտին իւրում ուղղու-
թեամբ լինել խնամատար, Յոդով մեծ
զումարեաց եպիսկոպոսաց մեծին և փո-
քուն Հայոց ի Դուին մայրաքաղաքի յԱ-
թոռն Հայրապետական. յորում ինքնին
Հայրապետն առաջի եդեալ զվիճակ եկե-
ղեցւոյն յայնմ ժամանակի և զառաջին
բարեզարդութիւնն կարգեալ ի սրբոց
Հայրապետաց ի նախնումն, և յետ եր-
կարաբան զեղեցիկ առնաբանութեանց
իւրոց յաղագս այսոցիկ, կարգէ ի Յոդովի
յայնմիկ զերեսուն և երկու կանոնս՝ զորս
գիցուք ի սորև։

Իսկ յաղագս մերժելոյ զմոլորութիւն
Յուլիանեայ Աղեկառնացւոյ և զգիրս նո-
րա հանդերձ ամենայն համախոհիւք նո-
րին, արար Յոդով ի Մանազկերտ. զի Ա-
նաստաս պատրիարգ լուեալ յերկուց ո-
մանց Ասորի խռովարար բանսարկու ան-
ձանց ի Խարշապհոյ և ի Գաբրիէլէ, զորս
հալածեալ էր սրբոյ Հայրապետին մերոյ ի
Հայաստան աշխարհէ յետ անսասուա-
թեանց նոցին նորին խրատու, գրէ առ
մերս Հայրապետ, թէ ըստ լսելոյ իւրոյ՝
Հայք խոտորեալ են ի մոլորութիւնս
Յուլիանոսի Աղեկառնացւոյ, և առ այօք
զանօրէնութիւնն Արիսատոսի ասեն, ըստ
որոյ ազգ առնէ զգուշացուցանել զազգս
մեր յայնպիսի մոլորութենէ, և խնդրէ ևս
Յոդովով մերժել զնոյն ապանդ Աղեկառ-
նացւոյն. և առ այս առաքէ առ Հայրա-
պետն զվեց եպիսկոպոսունս. որք ի միա-
սին ընդ Հայրապետին և ընդ վեց եպիս-
կոպոսաց մերումն Հայաստանեայց եկե-
ղեցւոյ ի Յոդովին ի Մանազկերտ հերքե-
ցին զՅուլիանոսի գիրս և զհամախոհս
նորին, և նզովեցին ևս զերկուս զայնոսիկ
զարս բանսարկուս ասորիս զԽարշապուհ
և զԳաբրիէլ։

Այս Յոդով արարեալ ի սրբոյ Հայրա-
պետէն յետ եօթն ամաց առաջնոյն՝ եղև
Երկրորդ Յոդով ի Մանազկերտ։

Եւ յաղագս բարեկարգութեան եկե-
ղեցւոյ կանոնադրութիւնք սորին այսոքիկ
են, որպէս ի վերս անդր յիշեցաւ, որոց
ընդարձակն տպագրեալ է ի գիրս նորին ի
Վենետիկ։

Ա. Եկեղեցականք յարբեցութեան դր-
տեալ՝ մի՛ իշխեսցեն մատչիլ ի խորհուրդ,
բայց եթէ յետ արժանաւոր ապաշխա-
րութեան։

Բ. Աշխարհականք արբեցողք եթէ ոչ
զդաստասցին՝ որոշեսցին։

Գ. Յաւագ շաբաթու մի լիցի պսակ։

Դ. Որք առ վաղիւ պսակելոց են, մի՛
յարբեցութեան զեղխեսցին յերեկոյն։

Ե. Ի զատկէ մինչև ի Պենտէկոստէ մի՛
լիցի հարսանիք։

Զ. ՅԱղուհացն յաւուրս շաբաթու
և կիւրակէի պատարագ մատուսցի ան-
խափան։

Է. Ի հացն և ի գինին՝ որք մատչին ի
սեղան պատարագի, մի՛ նորաձևս ինչ առ-
նել. այլ հաց անխմոր և գինի անապակ
ընծայել ի խորհուրդ ըստ նախնի աւան-
դութեան աղգին՝ առեալ ի Լուսաւորչէ։

Թ. Զաւուրբ մեռոնն Հայրապետն օրհնեսցէ։

Ժ. Զձէթն երախայութեան յառուկ ի կիր առնուլ, զոր քահանայն օրհնեսցէ այնչափ՝ որչափ պիտոյ է։

ԺԱ. Սեղան պատարագին մի՛ լիցի փայտեղէն, այլ քարեղէն և անշարժ։

ԺԲ. Աւազանն մկրտութեան քարեղէն լիցի։

ԺԳ. Յընծայել ուրուք յերախայութիւն՝ առ դրան մկրտարանին օծցի, և ապա տարցի ի մկրտարանն։

ԺԴ. Որ հանդերձեալ են պսակիլ, տարցէ զնոսա քահանայն յեկեղեցին և անդ պսակեսցէ։

ԺԵ. Նոյնպէս արասցեն և որք ընդունելոց են զերկրորդ պսակ. իսկ եթէ յառաջ քան զպսակելն գործեալ իցեն ինչ, ապաշխարեսցեն նախ, և ապա չկամիցին պսակիլ, կամ ի միմեանց մեկնել, որոշեսցեն յԵկեղեցւոյ։

ԺԶ. Յերեկոյի շաբաթուն զՏէրունականն տօնել և զպաշտօն Մարտիրոսաց կատարել, և ծունր չկրկնել։

ԺԷ. Ի գիշերի՝ յոր լուսանայ կիւրակէն, գիշերապաշտօն առնել, և ոքնութեամբ և աղօթիւք զանցեալ աւուրց պակասանսն ջնջել, և պատրաստել զանձն յարժանաւոր ընդունելութիւն հաղորդութեան, ակնկալեալ անձկանօք Տեառն։

ԺԸ. Յառաւօտուն և յերեկոյի և ի ժամ Պատարագի զՍուրբ Աւետարանն ասել։

Ի. Յերգելն զՍուրբ Աստուածն ի դէմս Որդւոյ՝ մի՛ նուազեցուցանել ի շնորհաց խաչին Քրիստոսի՝ միանգամ և եթ խաչեցար ասելով, այլ երիցս։

ԻԱ. Ի գիշերային ժամուն զամենայն կանոնեալ սաղմոսն և զառ ի Յովհաննէ Մանդակունւոյ կարգեալ քարոզն և զաղօթսն ասել։

ԻԲ. Զառաւօտեան ժամու կարգսն անթերի կատարել։

ԻԳ. Նոյնպէս և զերեկոյինն։

ԻԴ. Նա և զԿիւրակէին ըստ պատշաճի։

ԻԵ. Նա և զԳիշերապաշտամանն ըստ կանոնաց։

ԻԶ. Ի տօնի Յայտնութեան կատարել զՋրոյն օրհնութիւն, և ի Ծաղկազարդի ոստս բառնալ։

ԻԷ. Ի Յայտնութեան ընթեռնուլ զՄկրտութեան և Ծննդեան աւետարանս, զի որպէս տօնն երկուցն ևս հասարակաց է, նոյնպէս և կարդացմունքն։

ԻԸ. Եթէ ոք շինեսցէ խաչ յինչ և իցէ նիւթոյ, տացէ քահանային օրհնել և օծանել մեռոնաւ։

ԻԹ. Պաշտել զխաչս օրհնեալս, և երկիր պագանել այնմ, և մի՛ հրաժարել յերկրպագութենէ, թէ և մեռանել հասանիցէ։

Լ. Զօր կիւրակէի մինչև ցերեկոյ պատուել, և մի՛ մինչև ցճաշն։

ԼԱ. Մի՛ անխտիր հաղորդութիւն առնել ընդ յիմար հերձուածողս, զի պատկառեսցին։

ԼԲ. Մի՛ բնականալ ի տեղիս չարադանդիցն Պօղիկեանց, մի՛ աղօթել անդ և մի՛ ընտանենալ առ նոսա. և մի՛ խօսակից լինել ընդ նոսա, այլ ամենևին հեռանալ և գարշել ի նոցանէ, զի որդիք սատանայի են նոքա, և լուցկիք յաւիտենական հրոյն. և եթէ ոք յարեսցի ի նոսա կամ բարեկամասցի, խոշտանգանօք և ծանր

պատժով պատուհասեսցի, մինչև զդատաստացի. և եթէ վերասին յարեսցի ի նոսա, հատցի իբրև ժանտախտ յանդամոց Եկեղեցւոյն Քրիստոսի։

ԳԼ. ԻԲ.

Եղիցէ ժողով ի Պարսպա-, ուր էրան տան և ըրս կանոնք վասն Բաբիկարգութեան Եկեղեցւոյ։

(Ամք Տեառն 768)։ Սիրոն Կաթուղիկոս՝ երջանիկ այր՝ Եպիսկոպոս Աղձնեաց՝ յաջորդեալ երկրորդն Տրդատայ ի Հայրապետութիւն ի հրամանէ Սուլէյման ոսոիկանի աշխարհին Հայոց ի Դուին, ի մարի եղ ժողովով բառնալ զթուլութիւն և զանկարգութիւնս և զբռնակալութիւնս և զոշաքաղութիւնս յոմանց Առաջնորդաց Եկեղեցւոյ, և դարման ուղղութեան մատուցանել նմին և անարատ հովուել զհօտ բանաւոր ոչխարաց տանն Աստուծոյ։

Այսու հոգատարութեամբ և ջանիւք գրեաց առ ընդհանուր Եպիսկոպոսս Հայոց աշխարհին յամենայն տեղիս վիճակաց նոցին՝ գալ գումարիլ ի Ժողով ի Պարսաւ քաղաք Աղուանից. զի ոչ կարէր ի Դուին հանդստեամբ զնոյն առնել, գուցէ յերեսաց բազմութեան Պարսից։ Այլ զի բազմաց ի նոցանէ անկարելի թուէր ի ժամանակին անդր ամենեցուն հասանել ըստ Հայրապետականն հրամանի, բազումք թուղթս և հաւանութիւնս գրեցին առ Հայրապետն, հնազանդել ամենայնի, և ընդունել զոր ինչ Ժողովն սահմանեսցէ։

Այս Սիրոն Կաթուղիկոս առեալ ընդիւր զերևելի Եպիսկոպոսս և զՊարդապետս՝ զվանականս և զվանաց երէցս և զբազմութիւն իշխանաց՝ գնայ ի Պարսաւ, և անդ Ժողով արարեալ սահմանէ յաղագս բաբեկարգութեան Եկեղեցւոյ՝ զքսան և չորս կանոն՝ զոմանս ի նոցանէ ի վաղագոյն հաստատելոց յայլևայլ Ժողովս ի Հայաստան. որոց համառօտութիւն է այս։

Ա. Եպիսկոպոս, Քորեպիսկոպոս և Երէց՝ եթէ զհետ լինելով փառաց և զբօսանաց՝ անհոգ լիցին ի խնամելոյ հօտին, լուծցին ի կարգէ։

Բ. Եպիսկոպոսունք մի՝ իշխեսցեն ձեռնադրութիւն առնել ի վիճակ այլոյ Եպիսկոպոսի։

Գ. Եպիսկոպոսք մի՝ սահմանեսցեն զյանցաւորս՝ տալ ինչ Եկեղեցի, այլ հրամայեսցեն՝ զի նոքա իւրեանց ձեռօք տացեն աղքատաց։

Դ. Եպիսկոպոսք մի՝ թոյլ տացեն Քորեպիսկոպոսաց կամ քահանայից սեղան հաստատել, կամ եկեղեցի օրհնել։

Ե. Եպիսկոպոսք մի՝ իշխեսցեն մեռոնն օրհնել, կամ յօրհնեալն յաւելուլ ինչ, այլ ի Հայրապետէն առցեն ամ յամէ։

Զ. Եպիսկոպոսք կարգեսցեն վարդապետս յեկեղեցւոջ՝ անխափան քարոզել և ուսուցանել զժողովուրդն։

Է. Պանք շինեսցին ի գիւղս, զի անդ հանգիցեն առաջնորդք. նա և հիւրանոց և աղքատանոց. և հաս նոցա ի գիւղից տացի։

Ը. Աւաղանն մկրտութեան մաքուր պահեսցի և պատուեսցի. և ջուր մկրտութեան մի՝ թափեսցի յանսուրբ տեղիս։

Թ. Քահանայ՝ որում հասեալ է կարգ սպասաւորելոյ եկեղեցւոյ, սրբութեամբ

արասցէ, և զաստուածային աղօթսն անխափան կատարեսցէ։

Ծ. Քահանայ եթէ ամուսնասցի, կամ եթէ երկրորդ ամուսնացեալն ձեռնադրեսցի, մի իշխեսցէ քահանայութիւն առնել, այլ յապաշխարութեան կացցէ։

Ծա. Քահանայք զգուշ լիցին մի պսակել զհաւատացեալս ընդ անհաւատս։

Ծբ. Զնշխարս սուրբ խորհրդոյն քահանայք պատրաստեսցեն, և մի աշխարհականք։

Ծգ. Եթէ Քահանայ պսակ արասցէ երրորդաց յառաջագոյն շնացելոց, նզովեալ եղիցի, և պսակն քակտեսցի։

Ծդ. Ինչք և ստացք եկեղեցւոյ մի վաճառեսցին։

Ծե. Կրօնաւորք մի տեղափոխ լիցին վանաց ի վանս, այլ կացցեն անդ՝ ուր կրօնաւորեցան, բայց եթէ կոչեսցեն ի վիճակ առաջնորդութեան։

Ծզ. Ամուսնութիւն մի լիցի մերձաւորաց մինչև ի չորրորդ զարմ։

Ծէ. Ընկեցանոցք շինեսցին վասն նոցա, որք յաղագս ախտից ինչ հալածեալ լինին ի քաղաքաց. և հաս կարգեսցի նոցա ի ժողովրդենէ։

Ծը. Ի մեռանել ուրուք՝ տուրք ողորմութեան վասն յիշատակի հոգւոյ նորա տացին այնմ եկեղեցւոյ և այնմ վանից, որոյ էր ժողովուրդ, բայց եթէ յաւելցի ինչ։

Ծթ. Բանադրեալն յԵպիսկոպոսէ եթէ յառաջ քան զարձակելն մեռցի, հանդերձիւ մի թաղեսցի։

Կ. Եթէ երեխայ ոք առանց մկրտութեան մեռցի, հանդէս թաղման մի կատարեսցի ի վերայ նորա։

Կա. Քորեպիսկոպոսունք մի իշխեսցեն փակել զդրունս եկեղեցւոյ կամ խափանել զաստուածային պաշտամունս։

Կբ. Իշխան գեղջն՝ եթէ վասն պահանջելոյ զհարկս՝ տացէ փակել զեկեղեցին, նզովեալ լիցի։

Կգ. Որք գերի վարեալ ի հեթանոսս՝ եթէ կերեալ իցեն ըստ կրօնի հեթանոսաց, և անպատշաճ ինչ գործեալ ըստ նոցա, թէպէտ և առանց ուրանալոյ ըզհաւատս, ի դարձին իւրեանց ամ մի ապաշխարեսցեն, և յայնմ ամի ծոմապահ լիցին յաւուրս չորեքշաբաթու և ուրբաթու։

Կդ. Սուրբ Գիրք համարեսցին ի Հին Օրինաց՝ սոքա, Ծննդոց, Ելից, Ղևտացւոց, Թուոց, Բ. Օրինաց, Յեսուայ, Դատաւորաց, Հռութայ, Չրդ. Թագաւորաց, երկու գիրք Մնացորդաց, երկու գիրք Եզրայ, Տուբիթայ, Յուդիթայ, Եսթերայ, Մակաբայեցւոց, չորս գիրք Սաղոմոնի, Յոբայ, Սաղմոսք Դաւթի, գիրք երկոտասան Մարգարէից, Եսայեայ, Երեմիայ (ընդ որ իմանի և Բարուքայն), Եզեկիէլի և Դանիէլի և Իմաստութիւն Սիրաքայ։

Զայս ամենայն քսանևչորս կանոնադրութիւնս կոնդակաւ ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց սփռեալ Սիօնն կաթուղիկոս, տարածեաց և յաշխարհն Աղուանից հաւանութեամբ կաթուղիկոսի նոցին և իշխանացն։

ԳԼ. ԻԳ.

Ե-ՍԼԷՆ ԺՈՂՈՎ ԱՐՇՆՋԱԿ ՅԱՂԱԳՍ ՀՆՈՒՆԵԱՆ ՎԱՐՈՒՑ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՕՎՍԷՑՈՒՑ։

(Ամք Տեառն 841)։ Յետ Դաւթի երկրորդի նստեալ ԱԹՈՌ Կաթուղիկոսութեան Յովհաննու հինգերորդի ի Կոստայից ի գեղջէ Օվսայից՝ այր խոնարհամիտ և անարգամեծար՝ յամի Տեառն 833, իբրեւ չարարանք ոմանք ի տանէ կաթուղիկոսարանին յութերորդ ամի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ սորա ամբաստանութիւն զմանէ առ Խագարատ Խագրատունի մատուցանեն՝ որ Պատրիկն էր ի վերայ ազգին, յաղագս ընկենլոյ զնա ի կաթուղիկոսութենէ, և լուեալ թէ պատրիկն այնմիկ ունկն մատուցեալ ամբաստանողացն իւրոց՝ կամի վրէժխնդիր ինքեան լինել և գրել հրովարտակ ընդ ամենայն տեղիս՝ ի բաց կալ յինքենէ և ընկենուլ զինքն ի կաթուղիկոսութենէ, ապա բանադրէ ըզնոյն ինքն զպատրիկն Խագարատ. որ յաւէտ յաղագս մնոտի պարծանաց իշխանութեան իւրոյ և ոչ ըստ իրաւանց զայն առնէր. և ինքն թողեալ զԱԹոռն ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ գնայ ՀԱՅՐԻՎԱՆՍ ի Գեղարքունիս ի վայր սրբոյն Սահակայ։

Զայս ամենայն լուեալ ասպետն Սահակ Խագրատունի և Գրիգոր Սուփան տէր Սիւնեաց և այլ նախարարք՝ գան ժողովին ՀԱՐՇՆՋԱԿ, և զԵպիսկոպոսունս ՀԱՅՈՑ անդր գումարեալ՝ քննեն զբանս բամբասողաց յաւէտ երից արանց զՀԱՅՐԱՊԵՏԷՆ, և սուտ հանեալ զամենայն ամբաստանութիւնսն, վերստին հաստատեն ըզՅովհաննէս ՀԱԹՈՌ Կաթուղիկոսութեան. և ի յաջորդ ամի Ժողովոյն անմեղութիւն մեծի ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ոչ ընդ վարագուրաւ ամբաստանութեան ամբաստանողացն մնայր, զի պատիժ Աստուածահաս զերիս զարսն կորուսանէր, որպէս և նա ինքն Խագարատ էառ զհատուցումն յետ քանի ամաց անկեալ ի դատապարտութիւն։

ԳԼ. ԻԴ.

Ե-ՍԼԷՆ ԺՈՂՈՎ Ի ՀԻՐԱԿԱՆ. ՈՐ ԸՆԿԷՑԱ ՕՍԱՓԱՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Ի ԿՈՍՏԱՅԻՑ։

(Ամք Տեառն 854)։ Յաւուրս սարսափելի կոտորածին գրեթէ ընդհանուր ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ յոստիկանէն Խուզայէ ըստ հրամանի Ամիրապետին ՀԱԳԱՐԱՑՈՑ, յորժամ Ամբատ սպարապետ՝ որ փութայրն հասանել առ նոյն ոստիկան ի Դվին, յետ փոխելոյ յաշխարհէս Յովհաննու Դ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ, որ մեկուսացեալն էր ի վանս Մաքենոցաց վասն դառնութեան ժամանակին, հրամայէ վաղվաղակի ժողով Եպիսկոպոսաց գումարել ՀԱՐԱՂԱՍՈՐՍ ի Հիրակ. յորում ժամանակի այն տեղի միայն էր ապահով յիրեսաց ՀԱԳԱՐԱՑՈՑՆ, և ընտրել զնոր Կաթուղիկոս ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱԹՈՌՈՅ։

Անդանօր ի ԺՈՂՈՎԻՆ ընտրեն ապա ի կաթուղիկոսութիւն զՕՍԱՓԱՐԻԱ ի Կոստայից ի Զաղ գեղջէ, և ի միում աւուր ըստ առն արժանաւորութեան՝ կոչեն զնա յաստիճան Սարկաւագութեան, Քահանայութեան, վերածեն ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԻՒՆ, և ձեռնադրեն ի Կաթուղիկոս

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ի Օշական զարդի կիւրակէին՝ առ սուիման հարկին և կարճութեան ժամանակին ըստ դառնութեան անցիցն Հայաստանեայց։

ԳԼ. ԻԵ.

Երկրորդ ժողով է Շիրակաւան վասն քանոնաբերեան հաւատոյ և ժողովոյն Քաղկեդոնի։

(Ամք Տեառն 862)։ Յաղագս միարանութեան Հայոց ընդ Յոյնս յընդունելութիւն ժողովոյն Քաղկեդոնի, Փոտ Պատրիարգ Յունաց Կոստանդնու պօլսոյ գրէ առ Աշոտ մեծ իշխանն Հայոց և առ Օշաքարիա Կաթուղիկոս, որպէս զի ժողով արարեալ՝ քննեսցին զճշմարտութիւնն, և մի՛ խարոյց անջատման և հակառակութեան ի հաւատոյն արկցին ի մէջ երկուց ազգացն. զի Օշաքարիա Կաթուղիկոս յառաջ քան զայս լուեալ զնեղութիւն Հայոց յիշխանութեանն Յունաց ի նոյն իսկ Պատրիարգէն յաղագս բանի յիշեալ ժողովոյն՝ գրեալ էր առ նա թուղթ, և առ այն, զի զՀայս նախատական անուամբ կոչէին ծանծալիկեանս։

Ընկալեալ Օշաքարեայ զթուղթ Պատրիարգին, առնու ընդ իւր զՆանայ սարկաւագ Ասորի և զԷրքեպիսկոպոսն Նիկիոյ զՍահան զնամակաբեր Պատրիարգին և գնայ առ Աշոտ իշխան Յերազգաւորս. և նորին հրամանաւ ժողով առնէ բազմութեան Եպիսկոպոսաց և Վարդապետաց, կրօնաւորաց և երևելի իշխանաց ի ներկայութեան նորին Աշոտոյ. ուր հաստատեն զխորհուրդ Երրորդութեան Աստուածային անձանց և մարդեղութեան Քրիստոսի և զԱստուածամայրութիւն սրբոյ Կուսին, որպէս դաւանի մերս Եկեղեցի. այլ զժողովն Քաղկեդոնի հերքեն հարք ժողովոյն, հաստատեալ՝ թէ ընդդէմ է այն ժողով Առաքելական աւանդութեանց և երիցն Տիեզերական սուրբ ժողովոց։

Յաւարտ ժողովոյն՝ Սահան Եպիսկոպոս (զորմէ կարծէ Հ. Զամչեան լինել Հայ ազգաւ և Յոյն կրօնիւք) անդեակ երկուցն էս ելզուաց, խօսի երկար ճառս ի վերայ խորհրդոց ամենասուրբ Երրորդութեան և մարդեղութեան, և ի դիմաց ժողովոյն կարդէ զՀնգետասան կանոնս հանդերձ նզովիւք։ Այլ այս կանոնք սորին Սահանայ չեղեն ընկալեալ ի կանոնագիրս մեր, վասն այսորիկ և ոչ դնեմք զնոյնս աստանօր։

ԳԼ. ԻԶ.

Ա-ՄՔԻՆ ԺՈՂՈՎ Է ԽՈՂՈՓՆ ԱՆԻ, ՎԱՍՆ ՔԱՆԵԼՈՅ ԶՎԱՐՍ ՍԱՀԱՆԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ։

(Ամք Տեառն 970)։ Անանիայ Կաթուղիկոսի յաջորդեալ ի Հայրապետութիւն ըստ նորին յանձնարարութեանն Սահան ի Սիւնեաց, ընկալաւ զԿաթուղիկոսութիւն Հայոց մեծաւ ժողովով յԱնի քաղաք, ուր և գտաւ Յովհաննէս Կաթուղիկոս Աղուանից։

Սորա յառաջադոյն միտեալ ընդ ժողովն Քաղկեդոնի, և ի կաթուղիկոսութեան ևս թղթով միաբանեալ ընդ Յոյնս և ընդ Սիրս ի ձեռն մեծարգոյն Մելիտինոյ, յորոյ ընդդէմ իւր զուղղափառ Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց զՀատագովս, զԵպիսկոպոսս և զվարդա-

պետս, յորոց գլխաւորք էին Խաչիկ Եպիսկոպոս Արշարունեաց, Պօղիկարպոս Առաջնորդ Կամրջաձորոյ, Սարգիս վանական Հոռոմոսի վանաց, և Ստեփաննոս Սևանայ. որք հրամանաւ Աշոտոյ արքայի ժողով քաղմաց Եպիսկոպոսաց և միաբանից գումարեալ յԱնի, քննեցին զմիտս և զգործս Վահանայ, և ընդ յայտնութիւն միաբանութեան նորա ընդ Յոյնս ի վերայ Քաղկեդոնի ժողովոյն, և յերկպառակելն այն ինչ ժողովն խորհէր ընկենուլ զնա յԱթոռոյ, Վահան ինքնին թողեալ զՀայրապետութիւն՝ փախստեայ անկանի յաշխարհ Վասպուրական առ Աբուսահլ արքայ Արծրունի։

Ըստ որոյ և ժողովն ընտրեաց առ այս ի Կաթուղիկոսութիւն Հայոց զՍտեփաննոս Գ. վանահայր Սևանայ վանաց՝ յազգականութենէ Մաշտոցի և Յովհաննու Պատմաբանի։

(Շարունակելի)

ԱԲԷԼ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ի ՎԵՐԱՅ ՏԷՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԿՐՕՆԻ ՆԱԽԿԻՆ ՀԱՅՈՑ.

(Շարունակութիւն):

ԺԱ։– Այս երկրի զինուորներն ուժեղ մարդիկ են, ընդունակ կրելու ամենաերկար և ամենադժուար զրկանքներ և նեղութիւններ։ Նոքա միշտ բարի նախանձ ունէին իւրեանց հայրենեաց պաշտպանութեան և բարութեան համար։ Բայց այս զինուորներն աւելի նախարարներին քան թէ թագաւորին էին վերաբերում։ Նոքա էին որք վայելում էին զօրաց սէրն և նորանց առաջնորդում էին ըստ իւրեանց կամաց։ Ամեն անգամ որ թագաւորի շահն չէր համաձայն նախարարներինն, պատերազմի ելքն չարագուշակ էր, մի և նոյն ժամանակ թագաւորին և տէրութեան։ Այդու ամենայնիւ շատ դժուար էր, երբեմն նա և անհնար այսքան նախարարների զանազան շահերն համաձայնացնել կարողանալու, որք իւրեանց համարում էին անկախ իշխաններ։ Պատմութիւնը մեզ ուսուցանում է՝ որ ամեն պատերազմի մէջ երկրի վիճակը միշտ կախուած էր նախարարների թագաւորի հետ ունեցած միաբանութիւնից։ Հազուագիւտ էր այդ միութիւնն նոցա մէջ, բոլոր պատահարների մէջ ժողովուրդն միշտ զոհ էր գնում իւր աշխատութեան և անձնանուիրութեան։ Որ և իցէ մի ձախողուածքի մէջ, մի հասարակական դըժբաղդութեան ժամանակ, ժողովուրդն միշտ մոռանում էր իրեն, և աճապարում էր ընդմիշտ ապացուցանել իւր հայրենասիրութիւնն և իւր առ թագաւորն ունեցած համակրութիւնն, բայց նախարարներն միշտ պատրաստ էին դարձնել այս եռանդն ի նպաստ իւրեանց։

Շապուհ Բ. Պարսից թագաւորն՝ որ պատերազմում էր Հայաստանի հետ քառասուն տարուց ի վեր, այսպէս էր արտայայտում իւր նախարարներին գրեալ մի նամակի մէջ չորրորդ դարու վերջից յառաջ. ‘‘Մի բան որ ինձ աւելի զարմացնում է, է Հայկական զօրքի սէրն և